

نقش باورهای دینی در توانمندسازی خانواده در مواجهه با فضای سایبر

محمدعلی عبدالهی^۱، مسلم طاهری کل کشوندی^۲، عاطفه اندرزا^۳

^۱ دانشیار گروه فلسفه، دانشکده الهیات دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران

abdllahi@ut.ac.ir

^۲ استادیار گروه شیعه شناسی و معارف اسلامی، دانشکده الهیات دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران

muslimtaheri@ut.ac.ir

^۳ دانشجوی دکتری مدرسی معارف اسلامی، دانشکده الهیات دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران

andarza.a313@ut.ac.ir

چکیده

ظهور فناوری‌های نوین ارتباطی در عصر حاضر، به همراه نوآوری‌هایی که در فضای سایبر به وجود آمده، موجب تحولات بنیادی در نهاد خانواده گشته است. در این مقاله کوشیده‌ایم تا نقش باورهای دینی در توانمندسازی خانواده در مواجهه با فضای سایبر را نشان دهیم. سؤال اصلی مقاله این است که، نقش باورهای دینی در توانمندسازی خانواده در مواجهه با فضای سایبر چیست؟ تلاش می‌کنیم در پاسخ این پرسش نشان دهیم که اعتقادات مذهبی می‌تواند نقش مهمی در توانمندسازی خانواده‌ها در مواجهه با فضای سایبر داشته باشد. باورهای دینی در صورتی که با بصیرت و آگاهی همراه شود می‌تواند در افراد به‌ویژه هسته‌ی اصلی خانواده احساس هدف‌مندی، امید به کمال انسانی و توجه به جاودانگی ایجاد کند. چنین باورهایی که از منابع دینی سرچشمه می‌گیرد به خانواده‌ها کمک می‌کند تا با حفظ روابط و ارزش‌های قوی، چالش‌های زندگی مدرن را پشت سر بگذارند. پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی ارائه شده است.

کلمات کلیدی: باورهای دینی، توانمندسازی، خانواده، فضای سایبر.

۱ مقدمه

در دنیای معاصر همه چیز با سرعت زیادی در حال دگرگونی و تغییر است به طوری که با ورود دنیای مجازی، سرعت این تحولات با سرعت چند برابر در حال انجام است. این تغییر و دگرگونی‌ها به صورت‌های مختلف حکومت‌ها، جوامع و خانواده‌ها را تحت تأثیر قرار داده و آن‌ها را در برخی زمینه‌ها دچار چالش کرده، و در برخی زمینه‌های دیگر فرصت‌های زیادی برای آن‌ها فراهم آورده است. اما فضای سایبر، دارای ویژگی‌هایی است که می‌توان آن را هم در جنبه‌ی مثبت و هم جنبه‌ی منفی به کار برد. یکی از نهادهایی که می‌تواند

به انسان و خانواده کمک کند تا از جنبه‌های منفی فضای سایبر در امان بماند، نهاد دین است. نهاد دین می‌تواند با توانمندسازی خانواده در سه ساحت بینش، منش، و کنش، به پایداری و دوام آن کمک کند. لذا در ادامه به نحوه‌ی توانمندی خواهیم پرداخت.

۲ مروری بر کارهای دیگران

بررسی صورت گرفته نشان می‌دهد منبعی با عنوان دقیق مقاله‌ی حاضر، که به شکل همه جانبه‌ای به بررسی نقش باورهای دینی در توانمندسازی خانواده در مواجهه با فضای سایبر پرداخته باشد، وجود ندارد؛ اما منابع مورد استفاده هر یک، با توجه به اهدافی که مورد نظر پژوهشگران و نویسندگان آن‌ها بوده است، به بررسی جنبه‌های گوناگون این پدیده پرداخته‌اند. قائمی‌نیا (۱۴۰۰) [۹] در مقدمه‌ی کتاب خود، تحت عنوان «الهیات سایبر» آورده: پیدایش فضای سایبری، موجب ظهور انسان جدیدی در تاریخ شده که انسان مجازی نام دارد. انسان مجازی هویتی سیال دارد؛ چرا که صورت زندگی دیجیتالی هویت‌های ما و نحوه‌ی شکل‌دهی به آن‌ها را نیز تغییر می‌دهد. فضای سایبر ویژگی‌های هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و نشانه‌شناختی خاصی دارد و جزو ابعاد مختلف انسان مجازی به شمار می‌آید، این ویژگی‌ها سرشت انسان مجازی و نحوه‌ی دین‌داری او را تعیین می‌کند. نویسندگان بیشتر دنبال مباحث تئوریک فضای مجازی و سایبر است و اشاره‌ی به نقش باورهای دینی در توانمندسازی خانواده برای مواجهه با فضای سایبر ندارد؛ لذا هدف و رویکرد کتاب با این مقاله متمایز است. براساس تحقیق صورت گرفته توسط آیت‌اللهی (۱۳۹۷) [۱] با عنوان «زندگی دینی در فضای مجازی»، یکی از ویژگی‌های مهم فضای مجازی تعاملی بودن آن است. بهره‌گیری مناسب از این ویژگی موجب خواهد شد که این فضا علاوه بر داشتن تهدید، مزیت‌های فراوانی نیز به همراه داشته باشد. اگر این تعاملات در پرتو آموزه‌های دینی قرار گیرد، می‌تواند محرکی برای تقویت سبک زندگی اسلامی در میان مخاطبان باشد (آیت‌اللهی، ۱۳۹۷، ص ۱۲) [۱]. نویسندگان در این کتاب بیشتر در حوزه رفتار فرد، کنکاش کرده، و اشاره‌ای به نقش باورهای دینی در توانمندسازی خانواده نداشته است. در کتاب نگاشته شده توسط عاملی (۱۳۹۶) [۷] تحت عنوان «خانواده مسلمان و فضای مجازی»، ظهور فضای مجازی و تغییر الگوی خانواده به الگوی دوفضایی خانواده، برخی فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط ضعف و نقاط قوت را برای خانواده مسلمان به همراه دارد (عاملی، ۱۳۹۶، ص ۲۷۹) [۷]. اگر چه کتاب مذکور در برخی از موضوعات با مقاله‌ی نگارش شده نزدیک است، اما این کتاب به نقش باورهای دینی برای توانمندسازی خانواده اشاره‌ای ندارد و بیشتر مباحث نظری درباره‌ی فضای مجازی را پیگیری کرده است. در تحقیق صورت گرفته توسط گنجور (۱۴۰۰) [۱۰] تحت عنوان «واقع‌انگاری فضای مجازی»، ضمن بررسی وجودشناختی و ارائه‌ی تحلیل متافیزیکی از فضای مجازی، با تکیه بر اثربخشی آن بر سرشت و سرنوشت انسان، به اثبات عقلانی این مدعا پرداخته است، که فضای مجازی، امری واقعی و برخوردار از عینیت و واقعیت است (گنجور، ۱۴۰۰، ص ۴۱) [۱۰]؛ این اثر نیز تنها به بررسی فلسفه‌ی فضای مجازی پرداخته است و اشاره‌ای به سایر متغیرهای مقاله، مانند خانواده و توانمندسازی باورهای دینی موثر در آن حیطه توجهی نداشته؛ از این رو هم از بعد رویکردی و هم موضوعی با این مقاله دارای تمایز است. بر اساس پژوهش موسیوند و ساکی (۱۴۰۱) [۱] با عنوان «آسیب‌شناسی فضای سایبر در حوزه همسرگزینی و

خانواده»، فضای مجازی، در بعد خانواده و همسرگزینی در کنار محاسنی که دارد، آثار نامطلوبی را هم از جمله کاهش تعاملات رو در روی والدین و فرزندان، تصویرسازی و الگوسازی کاذب از همسر ایده آل برای جوانان، تولید و انتشار مضامین غیر اخلاقی و متباین با ارزش‌های ایرانی-اسلامی دارد (موسیوند و ساکی، ۱۴۰۱، ص ۶۹۹) [۱۲]. طبق تحقیق انجام شده توسط شهریاری (۱۳۹۹) [۴]، تحت عنوان «تأثیر باورهای دینی و اعتقادی در خانواده بر اساس آیات و روایات»، اگر در کانون خانواده، فرهنگ اسلامی و انسانی حاکم باشد و فرزندان مطابق آموزه‌های دینی و تعالیم نجات بخش قرآنی پرورش یافته و تربیت شوند، گذشته از این که در شکل‌گیری شخصیت و ماهیت فرزندان مؤثر خواهد بود، برکات تربیت صحیح خانواده در اجتماع نیز بازتاب شایسته‌ای می‌تواند داشته باشد (شهریاری، ۱۳۹۹، ص ۶۸) [۴]؛ این مقاله نیز به لحاظ موضوعی و اهداف با موضوع مقاله حاضر متفاوت است. در پژوهش صورت گرفته توسط مصباحی جمشید (۱۳۹۹) [۱۱] تحت عنوان «مسائل تربیت دینی در فضای مجازی و نحوه مواجهه با آن»، میان عناصر تربیت دینی و ویژگی‌های فضای مجازی تناظری برقرار است که در برخی موارد، به تحقق تربیت دینی مطلوب یاری می‌رساند، و در مواردی نیز به عنوان مانع عمل می‌کند. تحلیل این تناظر علاوه بر اینکه به شناخت عوامل و موانع تربیت دینی یاری می‌رساند، راهکار مواجهه با مسائل تربیت دینی در فضای مجازی را نشان می‌دهد (مصباحی جمشید، ۱۳۹۹، ص ۸۷) [۱۱]. این اثر نیز اشاره‌ای به سایر متغیرهای مقاله مانند خانواده و توانمندسازی باورهای دینی مؤثر در حیطه‌ی آن توجهی نداشته از این رو هم از بعد رویکردی و هم موضوعی با این مقاله متفاوت است.

۳ مفهوم شناسی

۱.۳ باورهای دینی

مفهوم باور در معرفت‌شناسی، مفهوم محوری است و در بسیاری از مفاهیم بنیادی، معرفت‌شناسی مانند صدق و کذب، و توجیه صدق و کذب به کار می‌روند؛ یعنی این باورها هستند که به صدق یا کذب متصف می‌شوند و از موجه بودن یا موجه نبودن آن‌ها سخن به میان می‌آید؛ باور را می‌توان با عقیده مترادف دانست (نظرنژاد، ۱۳۸۱، ص ۵) [۱۳].

اعتقاد به واقعیت، از جنبه‌های اساطیری، فراطبیعی، یا معنوی یک دین است. باور دینی متمایز از عمل دینی یا رفتارهای دینی است چنانچه برخی باورمندان به دین آیین مذهبی به جا نمی‌آورند، و برخی از برپاکنندگان آیین مذهبی، باور به دین ندارند. باورهای دینی، از ایده‌هایی منحصر به فرد به دین مشتق شده است؛ اغلب به وجود، ویژگی و پرستش خدا یا خدایان، مداخله الهی در جهان و زندگی انسان، و یا توضیحات وظیفه‌گرا برای ارزش‌ها و شیوه‌هایی بر محور تعالیم مرتبط با یک رهبر روحانی و یا گروه. در مقابل به سایر سیستم‌های اعتقادی، باورهای دینی معمول مدون است (Wittgenstein, 2007, p 53) [۱۶].

۲.۳ توانمند سازی

توانمندسازی عبارت است از شناختن ارزش افراد و سهمی که می‌توانند در انجام امور داشته باشند. (نیازی و کارکنان نصرآبادی، ۱۳۸۸، ص ۲۲) [۱۴]. برخی نیز نوشته‌اند: «توانمندسازی یعنی تقویت باورها و افزایش دانش و مهارت‌ها» (بختیاری، احمدی مقدم، ۱۳۸۹، ص ۴۴) [۲].

۳.۳ فضای سایبر

سایبر (cyber) واژه‌ای برگرفته از لغت cybernetics به معنای سکاندار یا راهنما است. نخستین کسی که واژه فضای سایبر را به کار برد، ویلیام گیتسون نویسنده داستان‌های علمی-تخیلی، در کتاب نورومنسر (Neuromancer) بود. فضای سایبر یا فضای مجازی (cyberspace) در تعریف برخی نویسندگان عبارت است از: «مجموعه‌ای از ارتباطات درونی انسان‌ها، از طریق رایانه و وسایل مخابراتی، بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی است.» البته شاید بهتر باشد آن را چنین تعریف کنیم: «محیط الکترونیکی واقعی است، که ارتباطات انسانی به شیوه‌ای سریع، فراتر از مرزهای جغرافیایی و با ابزار خاص، زنده و مستقیم روی می‌دهد» (طارمی، ۱۳۸۷، صص ۳۲-۳۹) [۶].

۴ ساحت‌های سه‌گانه باورهای دینی

باورهای دینی در واقع فرهنگ حیات انسانی را سامان می‌بخشد؛ هر جامعه‌ای، در سه حوزه‌ی: بینش، منش، و کنش، یک الگو و مدلی را ارائه می‌دهد و فرهنگ دینی هم بی‌توجه به این سه ساحت نبوده است. در حقیقت این سه ساحت جزء لاینفک فرهنگ دینی است و در زندگی جمعی انسان نیز تأثیرگذار است. تلفیق این سه ساحت موجب می‌شود تا یک زندگی معنادار و هدفمند برای انسان ایجاد شود. در ادامه به اختصار توضیحی در ارتباط با ساحت‌های مذکور موثر در حیات جمعی انسان بیان می‌گردد:

الف. بینش

بینش، به باورها، ارزش‌ها و جهان‌بینی اشاره دارد. درک فرد از جهان و جایگاه او در آن را مشخص، و او را در این مسیر هدایت می‌کند. در فرهنگ دینی، بینش اغلب توسط متون مقدس، آموزه‌ها و سنت‌ها شکل می‌گیرد. در فرهنگ اسلامی باور و اعتقاداتی وجود دارد که حس جهت‌گیری و هدف‌مندی را برای افراد و جوامع حتی کوچک‌ترین جامعه که خانواده است، فراهم می‌کند. در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره خواهد شد:

* اعتقاد به خداوند و حضور همه جایی او

عبارتی مشهور را با تعابیر مختلف به نیچه و داستایوفسکی نسبت می‌دهند و آن، این است که «اگر خدا نباشد همه چیز جایز است». مراد از این عبارت این است که انسان فارغ از دین، خود را ملزم به انجام فعل صحیح نمی‌کند (خزاعی، ۱۳۹۳، ۹۱) [۳]. خداباوری به عنوان اولین

باور دینی در ساحت اعتقادات، نقش مهمی در جهت‌دهی رفتار اعضای خانواده در زندگی دارد و محور ارزش‌گذاری برای عملکرد هر یک از اعضای خانواده می‌باشد؛ زیرا سبب پر رنگ شدن ارزش‌های خانواده می‌شود. خانواده‌ی با ایمان به معنای واقعی عالم را محضر خدا می‌داند و همان‌گونه که تلاش می‌کند در برخورد با اعضای خانواده و انجام وظایف خانوادگی رضایت آن‌ها را جلب کند، در استفاده از فضای سایبر نیز هوشیار است که معصیت نکند و یا حق همسر، فرزندان و پدر و مادر خود را ضایع نکند.

* اعتقاد به جهان پس از مرگ

خانواده‌ی معاد باور، زندگی خود را هدف‌مند می‌سازد و باور دارد که لحظه به لحظه عمرش را باید در روز قیامت پاسخگو باشد که در چه راهی صرف کرده است. به عنوان مثال اگر هر یک از اعضای خانواده‌ی معاد باور بخواهند در روز چند ساعت از عمر خود را در فضای سایبر سپری کنند، می‌دانند باید روز قیامت جواب‌گو باشند که چگونه از عمر خود و چگونه از این فضا استفاده نموده‌اند.

ب. منش

اخلاق یکی از اجزاء سه‌گانه آموزه‌های دینی است که در پیوستگی و هماهنگی با عقاید و احکام، زمینه‌ی فعالیت یافتن، رشد اخلاقی و تحقق کامل باورهای دینی را فراهم می‌کند. در ادامه به ذکر چند نمونه از باورهای دینی ناظر به ساحت اخلاقی اشاره خواهد شد:

* تعهد

اصل وفاداری و تعهد یکی از ارزش‌های ضروری و بنیادی و پرکاربرد اخلاق در حوزه توانمندسازی خانواده است، و در آموزه‌های وحیانی اهمیت ویژه‌ای دارد. آنچه که در عصر حاضر در خانواده‌ها شاهد آن هستیم، مسأله‌ی خیانت زوجین به یکدیگر از طریق فضای سایبر و سلب اعتماد نسبت به هم است. از این‌رو، با نهادینه کردن اصل وفاداری و پایبندی به قواعد خانواده، می‌توان جلوی آثار نامطلوب و جبران‌ناپذیر بر نظام خانواده را گرفت و هر یک از اعضای خانواده را در مواجهه با چنین آسیب‌هایی توانمند ساخت.

* رعایت حقوق اعضای خانواده

از دیگر گزاره‌های اخلاقی در خانواده، رعایت حقوق اعضای خانواده است. دین اسلام برای هر یک از اعضای خانواده در قبال سایر اعضا، حقوق و وظایفی را معین کرده است: حقوق مشترک میان همسران و حقوق اختصاصی زن و مرد و حقوق متقابل میان والدین و فرزندان. رعایت حقوق خانواده با هدف تقویت ارزش‌های اخلاقی در خانواده، سبب توانمندسازی بنیان خانواده می‌شود و در مقابل، عدم رعایت این حقوق و عدم انجام آن وظایف، به طور قطع کارکردهای اخلاقی و اجتماعی خانواده را تضعیف می‌کند و آن را از کارآمدی لازم می‌اندازد.

* صداقت

یکی دیگر از باورهای اخلاقی که انسان را ملزم می‌گرداند تا به وظایف خود متعهد و مسئول باشد، اصل صداقت و صراحت است. صدق و راستی به عنوان یکی از بنیادی‌ترین و پرکاربردترین باورهای اخلاقی در اسلام، سهم به‌سزایی در وحدت‌بخشی، صمیمیت و تقویت و توانمندسازی خانواده، برای تحقق حقوق و وظایف دینی و ایجاد زمینه‌های رشد اخلاقی دارد.

ج. کنش

سطح دیگری از باورهای دینی ناظر به مسائل فقهی و باید‌ها و نبایدها و حلال و حرام است. در ادامه با ذکر نمونه‌ای اشاره خواهد شد:

* حرمت روابط نامشروع زن و مرد در خانواده

خانواده‌ی دین‌دار همواره خود را ملتزم به احکام فقهی دین دانسته و خطوط قرمزی را برای زندگی فردی و اجتماعی و خانوادگی خود لحاظ می‌کند؛ وقتی دو فرد از طریق شرعی و قانونی به ازدواج هم در می‌آیند، متعهد می‌گردند که به یکدیگر خیانت نکنند. امروزه با توجه به ناهنجاری‌های اخلاقی در فضای سایبر، هر یک از زوجین به سبب استفاده از این فضا، بعضاً ممکن است با شخص سومی ارتباط نامشروع برقرار کنند. زوجین در صورتی می‌توانند کانون خانواده خود را در برابر این همه‌ها، توانمند سازند و عشق و وفاداری را به عنوان مهم‌ترین رکن در زندگی خود جاری کنند، که خانواده خود را پایبند به باید‌ها و نبایدهای شرع بدانند، و خود را از ارتکاب گناهیانی مانند نگاه به نامحرم، روابط نامشروع و خیانت، و هر امر حرامی که موجب به سردی گرویدن خانواده و اخلال در روابط زوجین می‌گردد بر حذر دارند.

۵ توانمندسازی خانواده در فضای سایبر مبتنی بر باورهای دینی

فضای سایبر امروزه به یکی از موضوعات پژوهشی و کاربردی در سراسر جهان تبدیل شده است و حوزه‌های متعددی از علوم انسانی و اجتماعی تا علوم فنی و مهندسی را در بر می‌گیرد؛ برای فهم این فضا لازم است به علم پایه‌ی آن که دانش سایبرنتیک است اشراف داشت. فضای سایبر، فضایی است که اطلاعات، در آن به گردش در می‌آید؛ اما این گردش اطلاعات به صورت هدف‌مند و جهت‌مند انجام می‌گیرد و تغذیه می‌شود و این تعبیر، همان چیزی است که در اصطلاح علمی به آن «کنترل» گفته می‌شود. بر این اساس، فضای سایبر، به عنوان فضایی که در آن نوعی کنترل رقم می‌خورد، درک می‌شود؛ این مهم‌ترین و ذاتی‌ترین ویژگی این فضا است که البته در ادبیات عمومی و علمی ما کمتر بدان توجه شده است و باعث شده است جنبه‌ی «مجازی» بودن این فضا در افکار عمومی برجسته‌تر جلوه کند. البته توجه به این نکته نیز مهم است که در اینجا مجازی (virtual) در مقابل واقعی نیست و مجازی بودن، به نوعی واقعیت ناملموس اشاره دارد که در برابر واقعیت ملموس (actual) تعریف می‌شود. همان‌طور که گفته شد فضای سایبر مبتنی بر دانش سایبرنتیک شکل

جدول ۱: فرصت‌ها و تهدیدهای فضای سایبر ناظر به خانواده

فرصت‌های فضای سایبر	تهدیدهای فضای سایبر
تجارت و ایجاد کسب و کار	اتلاف وقت
آگاهی از اخبار روز دنیا	کاهش توجه به زندگی
تسهیل در ارتباطات	بی‌توجهی همسران به یکدیگر
آموزش	دسترسی به محتوای نامناسب
سرگرمی	دگرگونی و فاصله گرفتن از ارزش‌ها

گرفته است و این دانش که دانش سلطه و حاکمیت است، دارای دو مؤلفه مهم، یعنی انسان و ماشین است؛ این حاکمیت نیز از طریق کنترل محقق می‌شود. بر این اساس، فضای سایبر را می‌توان قلمروی حاکمیتی دانست که هر پدیده‌ای که به آن وارد می‌شود، تحت نوعی سلطه از جنس کنترل قرار می‌گیرد (فولادی قلعه، ۱۴۰۱، ص ۵) [۸]. کنش‌گری افراد در این سنخ از محیط (فضای سایبر)، بخش قابل توجهی از ساحات زندگی را به خود اختصاص داده است. لذا می‌توان مدعی شد که فضای سایبر، زمینه‌ی شکل‌گیری فرصت‌ها و تهدیدهایی را در زندگی خانوادگی ایجاد کرده است که به برخی از آن‌ها در جدول ۱ اشاره خواهد شد.

بنابراین عقیده و باور، بالاترین نقش را در زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد. اگر باورهای انسان در زندگی، و به ویژه در خانواده صحیح و مطابق با خواسته‌های خالق هستی باشد، زندگی او نیز در مسیر صحیح قرار خواهد گرفت و در نتیجه توانمند خواهد شد؛ همچنین اگر بینش‌های نادرست، جهت‌دهنده زندگی فرد باشد، زندگی را به بی‌راهه برده، آن را ناکارآمد و ناتوان در برابر آسیب‌ها و تهدیدها می‌سازد. از این‌روست که اسلام بیش از هر چیز، به اصلاح شناخت و بینش‌های انسان اهمیت می‌دهد و برترین افراد را از نظر ایمان، کسانی می‌داند که از نظر شناخت بر دیگران برتری دارند. منابع دینی ما، یعنی قرآن و سنت، سرشار از توصیه‌های اثرگذار بر توانمندسازی خانواده است. مجموعه تعالیم اسلامی در مورد خانواده، ما را به نظامی رهنمون می‌کند که توانمندسازی خانواده را دربر دارد و پاسخگوی نیازهای مادی و معنوی خانواده است (صفورایی، ۱۳۹۰، ص ۵۳) [۵]. هرچند باورهای انسان می‌تواند از منابع متعدد نشأت گیرد و بر نهاد خانواده اثر بگذارد، اما باورهای دینی بیشترین تأثیر را در زندگی انسان دارد. دین براساس تعریف رایج و مشهور، مجموعه‌ای از باورها و آموزه‌هایی است که از طرف خداوند برای تنظیم حیات انسان فرستاده شده است. گزاره‌های دینی در قدیمی‌ترین و رایج‌ترین تقسیم، به سه حوزه‌ی اعتقادات، اخلاق و احکام تقسیم می‌شود. براساس منابع دین اسلام، ایمان و اعتقاد به توحید، رسالت، امامت و حیات پس از مرگ، به عنوان اصول دین، مهم‌ترین باورهای دینی‌اند که از هر مسلمانی انتظار می‌رود به آن اعتقاد داشته باشد. کاربست این باورها و اعتقادات در بایدها و نبایدهایی که شرع مشخص کرده، به مثابه عامل بازدارنده از کجروی و انحرافات اجتماعی و اخلاقی، می‌تواند در توانمندسازی خانواده نقش به‌سزایی داشته باشد.

۶ نتیجه گیری

با توجه به مطالب مطرح شده، می توان نتیجه گرفت که باورهای دینی نقش قابل توجهی در توانمندسازی خانواده در مواجهه با فضای سایبر دارد؛ به آن خاطر که شالوده‌ی همه‌ی جهت‌گیری‌های انسان در زندگی، عقاید و باورهای اوست، و عقیده، چیزی است که به ذهن، فکر و جان انسان بسته می‌شود و پیوند می‌خورد. پیوند انسان با باورهایش به گونه‌ای عمیق است که چه بخواهد و چه نخواهد، در رفتار و روابط اجتماعی او اثر می‌گذارد. برای نمونه، وقتی انسان باور پیدا کند به اینکه پس از مرگ زنده می‌شود و حیاتی ابدی و جاودان خواهد داشت و نسبت به کارهایی که در این جهان انجام می‌دهد باید پاسخگو باشد، تلاش می‌کند خوب و بد اعمال خود را در این دنیا بسنجد، حقوق دیگران را رعایت کند، به والدین احترام بگذارد، و مانند آن. این مسئله نشان می‌دهد که یک باور، نظریه و بینشی که انسان پذیرفته و با ذهن شخص پیوند خورده است، به چه میزان در اعمال و رفتار او اثر دارد.

مراجع

- [۱] آیت‌اللهی، زهره، آیت‌اللهی، زینت، «زندگی دینی در فضای مجازی»، انتشارات عترت نو، ۱۳۹۷.
- [۲] بختیاری، حسن و احمدی مقدم، اسماعیل، «نقش راهبردهای مدیریتی در توانمندسازی مدیران»، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، ۱۳۸۹، (۱)۵.
- [۳] خزاعی، زهرا، «باور دینی انگیزش و التزام اخلاقی»، الهیات تطبیقی، ۱۳۹۳، (۱۲)۵.
- [۴] شهرپاری، نهضت، «تأثیر باورهای دینی و اعتقادی در خانواده بر اساس آیات و روایات»، پژوهشنامه فقهی حقوقی زنان و خانواده، ۱۳۹۹، (۵)۱۳.
- [۵] صفورایی، محمد مهدی، «نقش اعتقادات، بینش‌ها و باورهای دینی در کارآمدی خانواده»، معرفت، ش ۱۶۳، ۱۳۹۰.
- [۶] طارمی، محمد حسین، «فضای سایبر؛ آسیب‌ها و مخاطرات»، ره‌آورد نور، ش ۲۲، ۱۳۸۷.
- [۷] عاملی، سید سعیدرضا، «خانواده مسلمان و فضای مجازی»، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۶.
- [۸] فولادی قلعه، کاظم، مجموعه مقالات نخستین کنفرانس ملی فضای سایبر، دانشکده مهندسی دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران، ۱۴۰۱.
- [۹] قائمی‌نیا، علیرضا، «الهیات سایبر»، تهران: کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰.
- [۱۰] گنجور، مهدی، «واقع‌انگاری فضای مجازی»، خردنامه صدرا، دوره ۲۷ (۱۰۵)، ۱۴۰۰.
- [۱۱] مصباحی جمشید، پرستو، «مسائل تربیت دینی در فضای مجازی و نحوه مواجهه با آن»، فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۹۹، (۴۸)۲۸.
- [۱۲] موسیوند، محبوبه، ساکی، فائزه، «آسیب‌شناسی فضای سایبر در حوزه همسرگزینی و خانواده»، مجموعه مقالات نخستین کنفرانس ملی فضای سایبر، دانشکده مهندسی دانشکدگان فارابی دانشگاه تهران، ۱۴۰۱.
- [۱۳] نظر نژاد، نرگس، آیا ایمان به خدا عقلانی است، دانشگاه الزهراء، تهران، ۱۳۸۱.
- [۱۴] نیازی، محسن، نصرآبادی، محمد، «توانمندسازی بر اساس راهبرد سرمایه اجتماعی»، ماهنامه تدبیر، ش ۲، ۱۳۸۸.
- [۱۵] وثوقی، منصور، نیک خلق، علی اکبر، «مبانی جامعه‌شناسی»، تهران: خردمند، ۱۳۹۷.

- [16] Wittgenstein, Ludwig (2007). Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief. University of California Press. p. 53. ISBN 0520251814

